

Juokas šiuolaikiniuose lietuvių prasivardžiovimuose

Gražina SKABEIKYTĖ - KAZLAUSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *vaikų folkloras, prasivardžiovimas, groteskas, kūnas, karnavalinė kultūra, hierarchinė naivioji verčių sistema.*

Lietuvių tautosakos sistemoje prasivardžiovimai, arba pasišaipymai iš vardų, yra priskiriami erzinimams, o pastarieji – vaikų dainoms. Deja, šis skirstymas šiek tiek prasilenkia su tikrove, nes nemaža dalis prasivardžiovimų ne dainuojami, o tiesiog išrėkiami. Tradicinius lietuvių prasivardžiovimus monografijoje *Lietuvių liaudies vaikų dainos* yra pristaciusi Pranė Jokimaitienė (Jokimaitienė 1970, 97–99). Šio straipsnio objektas – šiuolaikiniai lietuvių prasivardžiovimai. Pluoštą naujoviškų XX a. pabaigoje užrašytų prasivardžiovimų pavyzdžių yra paskelbęs Liudvikas Giedraitis (Giedraitis 1993, 49). Mokslinėje literatūroje rašyta apie šiuolaikinių prasivardžiovimų repertuarą, turinio savitumą, išryškėjantį lyginant su tradiciniais prasivardžiovimais, aptartos kalbinės stilistinės ypatybės (Skabeikytė-Kazlauskienė 2004, 119–122; 2005, 382–388).

Pagrindinis tyrimo šaltinis – prasivardžiovimų tekstai, saugomi Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne. Jie užrašyti 1994–2009 metais iš vaikų ir, paprašius prisiminti vaikystę, iš kiek vyresnio, daugiausia studentiško, amžiaus asmenų. Šis rankraštynas mokslinėje spaudoje nurodomas santrauka VDU ER (pirmasis skaičius po santraukos reiškia bylos numerį, antrasis – teksto numerį byloje). Kelios prasivardžiovimų citatos yra paimtos iš minėtos Giedraičio publikacijos.

Šiame straipsnyje į prasivardžiovimus bandoma pažvelgti kaip į reiškinių, turintį sąsają su karnavaline kultūra. Erzinimosi situacija atskirais bruožais artima karnavalui: erzinantis atšaukiamos visos kultūringo bendravimo normos, kalbama familiariai ir vulgariai, plūstamasi, nevengiama nepadorių gestų, įsisiautėja garsus įžeidžiantis aikštės juokas, ir be detalesnės analizės akivaizdu, kad prasivardžiovimų kalboje dominuoja žemajai sferai priklausančios realijos. Tačiau būtina pažymėti, kad prasivardžiovimuose sunku išvelgti karnavalinei kultūrai svarbią pasaulio atnaujinimo galimybę. Straipsnio tikslas – parodyti šiuolaikinių prasivardžiovimų komizmo specifika, kiek daugiau dėmesio skiriant tiems aspektams, kurie artimi karnavaliniam juokui.

Prasivardžiovimų konstrukcijai būdinga, kad prie vardo dažnai pridedamas

savotiškas epitetas, kuris gali būti ir prasmingas, ir beprasmis. Epitetas gali būti sudarytas iš vieno žodžio, gali būti ir sudėtinis, susidedas iš kelių žodžių. Prasi- vardžiavimų epitetais eina toli gražu ne bet kokie žodžiai. Pirmutinis atrankos kriterijus yra garsinis sąskambis – epitetas turi rimuotis su pažymimuoju žodžiu. Antrasis kriterijus – žodžiai parenkami iš tų tikrovės sričių, kurios pagal naiviają verčių sistemą atsiduria hierarchiškai žemesnėje už erzinantįjį padėtyje. Ši verčių sistema, nuo neatmenamų laikų egzistuojanti žmonių mąstyme kaip viena iš pa- saulio tvarką apibūdinančių schemų, buvo reflektuojama antikinėje, viduramžių kultūroje ir kiek vėliau. Šioje sistemoje visi pasaulio objektai suskirstomi į priklausančius skirtingoms objektų klasėms, ir tos klasės hierarchine tvarka išrikiuoja- mos. Aukščiausioje padėtyje atsiduria Dievas, po to angelai, tada žmonės, žemiau gyvūnai, dar žemiau daiktai ir t. t. Kiekvienai atskirai klasei priklausančius objek- tus savo ruožtu vėlgi galima pagal jiems priskiriamas vertes hierarchiškai išrikiuo- ti (К р и к м а н н 2001, 26). Pasišaipymuose iš vardų siekiama asmenį, vardo savininką, pažeminti, taigi natūralu, kad epiteto pozicijoje atsiranda pavadinimai tokių objektų, kurie priklauso už žmogų žemesnėms objektų klasėms arba prideda- mas tam tikras žmonių kategorijai taikomas įvardijimas, turintis verčių požiūriu menkesnę konotaciją. Hierarchinės verčių sistemos dėsniais vadovaujamosi ne tik pasirenkant epitetus, bet ir išplėtojant prasivardžiavimų vaizdus.

Pradėsime nuo pajuokos būdų, kurie taikomi erzinajamam, jam leidžiant išlikti žmonių klasėje. Vienas paprasčiausių įžeidimų – prie vardo pridėti vieno žodžio ar sudėtinį epiteta, žymintį kvailumą: „Darys kvailys“ (VDU ER 96/110), „Vilė debilė“ (VDU ER 551/141), „Vaidas durnius palaidas“ (VDU ER 544/54). Pajuo- kiamas asmuo išstumiamas iš savų tarpo, traktuojamas kaip svetimas, o viena iš svetimumo formų yra priklausymas kitai tautai ar rasei: „Dovilė brazilė“ (VDU ER 583/37), „Gedas švedas“ (VDU ER 168/57), „Robis bobis vokietys“ (VDU ER 488/25), „Marius negrų karalius“ (VDU ER 544/42). Atskirų profesijų ar socialinių grupių įvardijimai taip pat atsiduria paniekinančio epiteto pozicijoje: „Salomėja šlavėja“ (VDU ER 615/85), „Juožas mafiozas“ (VDU ER 602/180), „Rūtka prostitutka“ (VDU ER 315/21). Šitokių epitetų įvairove, netgi sukabini- mu į seriją, išsiskiria Kristinos erzinimai: „Mūsų Kristė traktoristė, / Futbolistė, karatistė“ (VDU ER 488/23), „Mūsų Kristė traktoristė, / O po pietų – karatistė. / Vakare žurnalistė, / O ryte tiktai artistė“ (VDU ER 90/10). Neutrūksta epitetų, nuro- dančių tam tikrus neigiamai vertinamus gyvenimo būdo, elgesio bruožus: „Brone chrone“ (VDU ER 613/157), „Daiva pamaiva“ (VDU ER 136/7, 138/19, 160/9 ir kt.), „Martynas per prastas kaimynas“ (VDU ER 144-2/95), „Matyžius smaližius, / Visų padlyžius“ (VDU ER 127/62).

Vis dėlto gausiausią prasivardžiavimų dalį sudaro tokie, kuriais fiksuojamos tam tikros kūno savybės. Anot Michailo Bachtino, groteskiniai kūno vaizdai aptinkami neoficialioje įvairių tautų kalboje, ypač ten, kur jie susiję su plūdimumu ir juoku (Б а х т и н 1990, 353). Groteskinis juokas gali būti kuriamas deformuojant kūną. Prasivardžiavimuose parenkami įvairias neįgalumo formas nurodantys žodžiai: „Leonidas invalidas“ (VDU ER 551/139), „Lukas kupriukas“ (VDU ER 96/115),

„Kazys žvairys“ (VDU ER 615/82). Išplėto to turinio prasivardžiavimuose pajaukiamasis sviedžiamas į kūną sužalojančią situaciją: „Bėgo Rūta per ražieną – / Įsidūrė koją vieną. / Bėgo mamai pasakyt – / Įsidūrė koją kitą“ (VDU ER 449/22), „Daiva pamaiva skrido per kaimą. / Pamatė jautį – pradėjo bliauti. / Šoko pro langą – įsidūrė bambą. / O mamytė daktarytė bėgo gelbėti“ (VDU ER 168/15). Nepatogi, deformuojanti kūną padėtis gali būti išreikšta subjekto pakibimu tarp dangaus ir žemės: „Džiuginta / Ant medžio pakabinta“ (VDU ER 585/109), „Vytas pytas nutampytas, / Ant balkono pakabytas“ (VDU ER 585/93).

Karnavaliniame kūne, pasak Bachtino, daugiau dėmesio skiriam toms kūno dalims, kurios styro išlindusios, išsikišusios (Ibid., 351). Panašią tendenciją pastebime ir erzinimų portretuose. Išdarkant veidą, šaržuojama nosis: „Zosė kreivanosė“ (VDU ER 616/99), „Rūta puta, / Nosis kruta“ (VDU ER 93/16), ausys: „Rasa basa ilgausė / Neįkanda sau į ausį“ (VDU ER 617/31). Paskutinis pavyzdys rodo, kad kūno dalys padaromos styrančios, pasitelkiant hiperbolę. Kaip pastebimą, išsikišusį iš viso kūno, mėgstama vaizduoti pilvą: „Justas pūstas, / Pilvas pripūstas“ (VDU ER 544/166), „Juozas pilvotas, / Po svieta voliotas“ (G i e d r a i t i s 1993, 49). Gana išraiškingai pilvas nupiešiamas palyginant jį su kiaušiniu: „Bėga Mindė paskutinis, / Pilvas kliuksi kaip kiaušinis“ (VDU ER 171/24).

Pilvas susijęs su karnavalizuotoje kūryboje svarbia maitinimosi tema. Kita maitinimuisi reikšminga kūno dalis yra burna. Lietuvių prasivardžiavimuose itin išplitusi, prie įvairių vardų prikabinama formulė *Be dantu, / Neįkanda riešutu* nurodo šios kūno dalies nebuvimą, stoką. Tokia pat stoka, tik vulgariau konstatuojama erzinyje „Mantis pantis išpersdantis“ (VDU ER 297/24). Dar vienas stokos atvejis – detalizuojant išorinę charakteristiką, pajuokos vertu dalyku laikomas dalinis ar visiškas kūno nuogumas (plikumas): „Mindės pindės / Plikė spindi“ (VDU ER 181/1), „Mikas plikas / Kaip tilvikas“ (VDU ER 100/54, 168/95, 189/39 ir kt.), „Vika plika / Kaip muzikė“ (VDU ER 544/70). Taigi einama priešingomis kryptimis – kūno dalys ryškinamos jas labiau iškišant arba kreipiamas žvilgsnis į tai, kas prarasta. Kitaip tariant, šaržuotas portretas grįstas pertekliumi ar stoka.

Krūtinė ir užpakalis – dar dvi kūno vietos, kurios akcentuojamos prasivardžiavimuose. Lyties ir tuštinimosi organai bei jų atliekamos funkcijos – viena reikšmingiausių karnavalinio juoko sferų. Įvardijamos necenzūriniais žodžiais, prasivardžiavimuose šios kūno dalys išskiriamos tarsi būtų esminės, nusakančios erzinyje asmens tapatybę: „Inga papinga, / Inga subininga“ (VDU ER 311/390), „Dona pona, / Subinė raudona“ (VDU ER 178/48), „Adomas / Šikna raudona“ (VDU ER 1870/200). Pasitaiko komiško sužalojimo atvejų: „Ginta pinta, / Subinė pratrinta“ (VDU ER 555/12), „Asta pasta, / Su šikna prakąsta“ (VDU ER 168/92, 542/42, 585/116). Pastarajame pavyzdyje susiduriame su groteskišku vaizdu, kuriame sujungiant priešingas, valgymui ir tuštinimuisi skirtas kūno dalis, o šių kūno dalių suartinimas yra gan būdingas karnavaliniam komizmui. Žeminimo, užuominomis ar atvirai kalbant apie lyties organus ar intymius santykius, pasišaipymuose palyginti nedaug: „Sėdi Jurga ant šiukšlyno, / Renka utėles iš klyno“ (VDU ER 612/54), „Panelė Julija / Per tvorą siūlija“ (VDU ER 269/124). Užtat tuštinimosi

procesų vaizdavimu tiesiog mėgaujamosi. Labai paplitę epitetai, padaryti iš veiksmažodžių, išreiškiančių nepadoriais laikomus kūno garsus: „Dalė bezdalė“ (VDU ER 411/140, 639/74, 758/95), „Lukas bezdukas“ (VDU ER 96/112), „Gintarė pirdalė“ (VDU ER 497/147), „Petryla perdyla“ (VDU ER 127/63). Populiaria formule, keliaujančia iš vieno prasivardžiavimo į kitą, yra virtusi frazė *pagadino orą*: „Barbora stora / Pagadino orą“ (VDU ER 148/44), „Daiva pamaiva / Šoko per tvorą, / Pagadino orą“ (VDU ER 184/46, 225/60, 402/172 ir kt.), „Jurga spurga / Šoko per tvorą / Ir pagadino orą“ (VDU ER 83/35). Verčių kriterijai, kuriuos vaikai taiko sau ir kitiems vaikams, yra savotiški tuo, kad padėtis hierarchinėje sistemoje, jų supratimu, priklauso nuo amžiaus. Pažeminti kitą galima priskiriant jam požymius, kurie būdingi mažamečiams. Tuštinimosi įpročiai neatskiriami nuo vaiko amžiaus, taigi žeminamas asmuo pajuokiamas neva tualetinius reikalus atliekas kaip mažametis. Vieni šio pobūdžio erzinimų vaizdai artimi realybei: „Neringa prikakojo į treningą“ (VDU ER 803/101), „Mindė pindė balabaika / Į puoduką nepataiko“ (VDU ER 174/18), kiti pereina į fantastikos sritį: „Vaidyla pirdyla / Į orą pakyla. / Kai nusileida, / Į kelnes prileida“ (VDU ER 656/5). Erzinamajam įgelti pakanka paminėti *pampersus* – televizinių reklamų išpopuliarintą kūdikių gyvenimo realiją: „Skrido Gedas į mėnulį / Pasikeisti „Pampers Uni“ (VDU ER 585/37), „Skrido Indrė į mėnulį / Ir pritrūko „Pampers Uni“ (VDU ER 149-1/23).

Gyvūnai – verčių sistemoje viena pakopa už žmogų žemesnė objektų klasė. Gausybė erzinimų, kuriuose epitetais tampa gyvūnų pavadinimai. Pats populiariausias epitetas yra *ožka*. Jis pridedamas praktiškai prie bet kokio vardo, turinčio iš rusų kalbos pasiskolintą priesagą *šk*: *Astoška ožka, Mildoška ožka, Rasoška ožka* ir t. t. Kiti dažniau pasitaikantys epitetai yra *gaidys, bulius, karvė, kiaulė*. Jų paplitimui veikiausiai įtakos turi ir tam tikroje kultūrinėje terpėje nusistovėjusi žodžio konotacija – kasdieniniame bendravime minėtais žodžiais išvadinami nepatinkantys asmenys. Epitetais tampa ir neutralios konotacijos gyvūnų pavadinimai, ir šiuo metu ypač plinta tokie, kurių kilmė tarptautinė: „Valdas leopardas“ (VDU ER 165/14), „Estera pantera“ (VDU ER 613/154), „Vanda panda“ (VDU ER 497/192), „Sandra salamandra“ (VDU ER 165/27). Prie vardo gali būti prikabinomi keli epitetai. Itin savotiškas sudėtinis epitetas, kuriame greta stovi priešingos konotacijos žodžiai; vienu žodžiu įvardijamas žemajai sferai priskiriamas gyvūnas, antru – aukštas asmens statusas. Įvairiais tokių epitetų deriniais išsiskiria Jono erzinimai: „Jonas ožkų ponas“ (VDU ER 138/14, 550/56), „Jonas tarakonų kapitonas“ (VDU ER 215/6, 216/33), „Jonas ponas, / Varlių kapitonas“ (VDU ER 178/15, 315/51). Pasitaiko ir analogiškai sukonstruotų pavyzdžių, šaipantis ir iš kitokių vardų: „Šarūnė – varlių karaliūnė“ (VDU ER 498/10), „Tadas – skruzdėlynas vadas“ (VDU ER 144-2/95). Galimas priešingas derinys – minimi gyvūnai yra verčių vertikalės viršūnėje, o asmens tapatybę nusakantis bruožas – pašiepiantis: „Liūtas ir tauras – / Žvėrių karalius, / O patsai vyras – / Tikras bezdalius“ (VDU ER 620/49). Aukšto ir žemo junginys, kaip juoko kūrimo būdas, būdingas karnavolinei kultūrai.

Erzinimuose žmogaus pavadinimą gyvūnu galima lyginti su gyvūno kaukės uždėjimu. Karnavale gyvūno kaukę turintis asmuo imituoja to gyvūno funkcijas,

pati kaukė išsiskiria atskirais labiau išryškintais to gyvūno išorės bruožais. Tą pastebime ir prasivardžiavimuose: „Ėjo Raimis į bankietą, / Uodegą užrietas kietą, / Ir užkliuvo už tvoros, / Ir neteko uodegos“ (VDU ER 668/25). Į pobūvius (bankietą) vaikšto žmonės, o uodega – būdinga gyvūno kūno dalis. Beje, regime jau minėtą tendenciją – pateikti kūną žalojančias situacijas. Iš dviejų skirtingų kūnų susidedančios groteskinės esybės įvaizdžiui / paveikslui įvardyti Bachtinas vartojo sąvoką *двумельный* (*dvikūnis*), pačiam reiškiniui – *двумелость* (*dvikūniškumas*). Dvikūniam groteskiniam personažui būdingas neišbaigtumas. Kadangi žmogaus-gyvūno hibridas iš tiesų yra fikcija, suvokiančiajam paliekama daug erdvės tokios esybės vaizdą konkretizuoti savo nuožiūra. Išorinių žmogaus-gyvūno savybių prasivardžiavimuose nedaug, ir jos, kaip ir cituotu atveju, būna tipiškos gyvūnui. Dvikūnių vaizduose dažniausiai pastebima uodega: „Moncė poncė uodegočius, / Uodegočius ir pilvočius“ (VDU ER 1264/45), „Rūta, Rūta, / Kas tau vadegoj kruta?“ (VDU ER 654/40), „Stasė Stasė storakasė / Savo uodegą pakrapštė“ (VDU ER 583/82). Uodegos išskyrimas atitinka nuostatą groteskiniame kūne ryškinti išsikišančias jo dalis. Be to, pagal opoziciją aukštai–žemai, verčių sistemoje uodegos vieta yra vertikālės apačioje.

Gyvūnu pavadintas žmogus vaizduojamas situacijoje, kurios natūralios tam gyvūnui: „Irma stirna / Bėga mišku. / Medžiotojas nušauna, / Krinta po medžiu“ (VDU ER 449/9), „Nelytė pelytė / Šmurkšt po šluota, / Ir dainelė sudainuota“ (VDU ER 189/4), „Sigutė silkutė / Pamatė Albiną / Ir įkrito į statinę“ (VDU ER 646/40), „Sandra panda / Jums visiems įkanda“ (VDU ER 173/4). Kaip matome, dominuojanti groteskinio dvikūnio personažo judėjimo kryptis – žemyn, atskiri veiksmai turi destruktivyvų pobūdį, ir tai vėl primena karnavalinio juoko tradiciją. Kartais nereikia nė gyvūno įvardijimo – kad subjektas žeminamas priskiriant jį gyvūnų klasei, gali rodyti jo judesiai bei lokalizacijos vieta: „Angė spangė / Po suolu susirangė“ (VDU ER 409/71), „Brone Brone, / Ko lendi po vonia?“ (VDU ER 162/40).

Kiek rečiau pasitaikanti, bet taip pat svarbi situacija, vaizduojant žmogaus-gyvūno hibridą – maitinimasis: „Alik kaliki / Suėde peliki“ (VDU ER 758/92), „Andrius gandrius, / Ilgos kojos, / Gaudo varles išsižiojęs“ (VDU ER 183/14). Pažymėtina, kad minimas maistas yra žmogui netinkamas.

Dar vienas su groteskinio juoko tradicija susijęs vaizdavimo aspektas – gimimo. Šiuolaikiniuose erziniuose gana populiarus Ritos / Margaritos paniekinimas, prikišant nežmonišką kilmę: „Rita pita Margarita / Iš kiaušinio išsiriti“ (VDU ER 153/11, 165/33, 474/67). Savotiškas trumpasis erzinimas, kur erzina moji prilyginama veršiuko besilaukiančiai karvei: „Inga telinga“ (VDU ER 612/56).

Dviem pakopomis už žmogų žemesnė objektų klasė – daiktai. Jie taip pat labai plačiai panaudojami groteskiškiems dvikūnims kurti. Prasivardžiavimų epitetais eina pačių įvairiausių daiktų įvardijimai: „Arūnas šampūnas“ (VDU ER 96/95), „Ina spyna“ (VDU ER 318/108, 617/49), „Asta dantų pasta“ (VDU ER 96/84, 98/31, 105/22 ir kt.), „Vita plyta apdaužyta“ (VDU ER 174/41). Ypatingu populiarumu išsiskiria maisto produktai: „Jurga spurga“ (VDU ER 98/15, 160/12, 169/99

ir kt.), „Inesa mėsa“ (VDU ER 613/198, 617/50), „Neringošė košė“ (VDU ER 544/61), „Laimis dešrainis“ (VDU ER 544/67), „Linas blynas cepelinas“ (VDU ER 96/137, 160/8, 170/152 ir kt.), „Rūta duonos pluta“ (VDU ER 617/60).

Išplėtotuose erzinimuose susiduriame su absurdiškomis erzinamųjų charakteristikomis – piešiamas tariamas erzinamojo paveikslas, jo kūno dalis pakeičiant visokiausiais maisto produktais: „Arte karte, makaronas, / Tavo nosis – šabalbonas“ (VDU ER 174/16), „Jurga spurga, / Pieniška sriuba, / Akys kaip kukuliai, / Nosis kaip dešra“ (VDU ER 183/17, 184/48, 213/11 ir kt.) Erzinamasis pažeminamas, išstumiant jį iš žmonių klasės – esą jo kilmė nežmogiška, jis maisto gaminys: „Vy-tas pytas, / Iš batono padarytas“ (VDU ER 96/127). Su tokiu groteskišku pusiau žmogiško, pusiau maistiško pavidalo asmeniu ir elgiamasi kaip su valgiu (o gal jis taip su kažkuo elgiasi – neišbaigtus prasivardžiavimų vaizdus galima įvairiai interpretuoti): „Rita pita Margarita, / Iš kiaušinio padaryta. / Sviestu patepė pakaušį / Ir nukando vieną ausį“ (VDU ER 106/8), „Jurga spurga iškepta, / Ant šakutės pameigta“ (G i e d r a i t i s 1993, 49). Nusakant tokio hibridiško personažo būklę, dėl žodžių žaismo spontaniškai blykstelį groteskiškos metaforos: „Vytuolis meduo-lis / Prie stalo prišalo“ (VDU ER 171/120), „Margarita, Margarita, / Tu iš sviesto padaryta. / Ir kodėl kiekvieną rytą / Ištirpsti tu, Margarita?“ (VDU ER 362/76). Paskutinį pavyzdį, beje, galima traktuoti kaip žinomos dainos apie Margaritą parodiją, o parodijavimas – itin svarbus karnavalinio juoko kūrimo būdas.

Manipuliuojant visoms trimis aptartoms klasėms priklausančiais objektais, į vie-numą kartais sulipdoma žmogus, gyvūnas, daiktas: „Anžela pantera, / Saldi kara-melė“ (VDU ER 96/131), „Jurga spurga kašalotas, / Auga klesti kaip salotos. / O jos akys kaip beždžionės, / Kaip beždžionės čičeronės“ (VDU ER 614/138).

Vaikų fantazija leidžia jungti tai, kas, regis, niekaip nesuderinama, neturi jo-kio bendro pagrindo. Bet ir keisčiausių pavidalų kūnai gyvuoja pagal nusistovėju-sius groteskinio pasaulio dėsnius. Štai du fantasmagoriškų hibridų vaizdai: vienas grįstas asmens burnos ir neigiamos konotacijos gyvūno – kiaulės – užpakalio suar-tinimu: „Doncė poncė šepetys / Kiaulei šikną išlaižys“ (VDU ER 805/51), kitas pa-remtas kūno lokalizavimu ir erdvės, ir verčių požiūriu itin žemoje vietoje: „Raskė paskė kirvio kotas, / Po mėšlynu pakavotas“ (VDU ER 488-24).

Besierzinančių vaikų fantazijos laisvė yra tariama. Iš tiesų ji daugmaž paklūsta tiems pasaulio kūrimo principams, kurie daugelį amžių gyvuoja groteskinio liaudies juoko valdose. Pravardžiuojamasis pajuokiamas, naiviojoje verčių siste-moje nustumiant jį žemyn. Daug dėmesio skiriama tariamam dvikūniam ar net keliakūniam groteskiniam jo paveikslui, lipdomam sujungiant žmogų ir gyvūną, žmogų ir daiktą ar visus tris į vienumą. Ryškinimas tokių kūno funkcijų kaip maiti-nimasis ir tuštinimasis, žemyn nukreiptas kūno judėjimas, kūno žalojimas, burnos ir užpakalio suartinimas, nežmogiškos kilmės akcentavimas, iš esmės – chaotiško, aukštyn kojom apversto pasaulio vaizdavimas atitinka groteskinio liaudies juoko tradicijas, klestėjusias karnavalinėje kultūroje.

Literatūra

- G i e d r a i t i s 1993 – Liudvikas Giedraitis, „Sėdi Saulius ant tvoros“, *Liaudies kultūra*, 3, 48–49.
- J o k i m a i t i e n ė 1970 – Pranė Jokimaitienė, *Lietuvių liaudies vaikų dainos*, Vilnius: Vaga.
- S k a b e i k y t ė - K a z l a u s k i e n ė 2004 – Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Šiuolaikinių erzinių specifika“, *Tautosakos darbai*, 21 (28), 118–126.
- S k a b e i k y t ė - K a z l a u s k i e n ė 2005 – Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Šiuolaikiniai lietuvių pasišaipymai iš vardų“, *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums 9*, Liepāja: LiePA, 382–388.
- Б а х т и н 1990 – Михаил Бахтин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Художественная литература.
- К р и к м а н н 2001 – Арво Крикманн, „Вклад современной теории метафоры в паремологию“, *Tautosakos darbai*, 15 (22), 17–92.

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė

Juokas šiuolaikiniuose lietuvių prasivardžiavimuose

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *vaikų folkloras, prasivardžiavimas, groteskas, kūnas, karnavalinė kultūra, hierarchinė naivioji verčių sistema.*

Straipsnyje nagrinėjama šiuolaikinio lietuvių vaikų folkloro atmaina – prasivardžiavimai, arba pasišaipymai iš vardų. Didžioji dauguma cituotų pavyzdžių surinkti 1994–2009 metais ir saugomi Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne. Į prasivardžiavimus bandoma žvelgti kaip į reiškinių, susijusių su karnavaline kultūra. Pastebima, kad nemažos įtakos šiai vaikų folkloro formai turi hierarchinė naivioji verčių sistema.

Daugiausia dėmesio straipsnyje skirta groteskiniam juokui. Išskiriamos tokios groteskinio juoko apraiškos, kaip: dvikūnio ar keliakūnio pajuokiamo asmens paveikslas (žmogus-gyvūnas, žmogus-daiktas, žmogus-gyvūnas-daiktas) kūrimas, kūno žalojimo, maitinimosi, tuštinimosi, nežmogiškos kilmės ir kitokie vaizdai.

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė

Laugh in Contemporary Lithuanian Persiflage at First Names

S u m m a r y

Keywords: *children's folklore, persiflage at first names, grotesque, body, carnival culture, hierarchical naïve system of values.*

The article discusses a form of contemporary Lithuanian children's folklore, i.e. persiflage at first names. The majority of texts cited in this article was collected between 1994 and 2009 and is kept in the Depository of Manuscripts at the Department of Ethnology and Folklore of Vytautas Magnus University. The author makes an attempt to analyze the persiflage at first names as a phenomenon related to the carnival culture. This form of children's folklore is under the great influence of the hierarchical naïve system of values. In the focus of the article are the features of grotesque laugh (according to Mikhail Bakhtin). The main images of person made a mockery related to grotesque are: the image of body consisting of two some bodies (man-animal, man-thing, man-animal-thing), destroyed body, motives of having a feed, motion, moving down, non-human birth and others.

G r a ž i n a S K A B E I K Y T Ė - K A Z L A U S K I E N Ė

Etnologijos ir folkloristikos katedra

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 52

LT-44244 Kaunas

[g.kazlauskiene@hmf.vdu.lt]

Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą projektą „Tradicijų tęstinumas ir kaita šiuolaikiniame lietuvių folklore: tyrimai ir sisteminimas“.